

Kwame Anthony Appiah

De leugens die ons binden

Een nieuwe kijk op identiteit

Vertaald door
Maarten Polman

UITGEVERIJ PLUIM
AMSTERDAM/ANTWERPEN

Voor de vertaling van Bijbelcitatën is gebruikgemaakt van de *Bijbel in de nieuwe vertaling (1954)* van het Nederlands Bijbelgenootschap, andere vertaalde citaten zijn van de hand van de vertaler tenzij anders aangegeven.

Eerste druk, oktober 2019

© 2018 Kwame Anthony Appiah

All rights reserved including the rights of reproduction in whole or in part in any form

© Nederlandse vertaling Maarten Polman, 2019

Oorspronkelijke titel *The Lies That Bind. Rethinking Identity. Creed, Country, Color, Class, Culture*

Oorspronkelijke uitgever Liveright

Omslagontwerp Studio Loudmouth

Typografie binnenwerk Perfect Service

Auteursfoto TEDSalon NY2014, fotograaf onbekend

Productiebegeleiding Tim Beijer

Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 929 2870 2

NUR 730

www.uitgeverijpluim.nl

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	11
EEN Classificatie	19
TWEE Geloof	59
DRIE Land	103
VIER Kleur	147
VIJF Klasse	183
ZES Cultuur	245
SLOT	277
Verantwoording	283
Adinkra	287
Noten	289
Register	321

Voor de kleinkinderen van mijn zussen, als zij de wereld ingaan.

Spes mihi quisque

Wer bin ich? Der oder jener?

Bin ich denn heute dieser und morgen ein anderer?

Wie ben ik? Deze of gene?

Ben ik dan vandaag deze en morgen een ander?

Dietrich Bonhoeffer, 'Wer bin ich?' (1945)

INLEIDING

In de loop der jaren hebben taxichauffeurs waar ook ter wereld hun kennis van zaken op de proef gesteld door te proberen mij te plaatsen. In São Paulo ben ik voor een Braziliaan aangezien en aangesproken in het Portugees; in Kaapstad voor een ‘kleurling’, in Rome voor een Ethiopiër, en een Londense taxichauffeur weigerde ooit te geloven dat ik geen Hindi sprak. De Parijzenaar die dacht dat ik uit België kwam, zag mij misschien aan voor een Noord-Afrikaan, en gekleed in een kaftan ben ik opgegaan in een menigte in Tanger. In de war gebracht door de combinatie van mijn accent en mijn uiterlijk vragen taxichauffeurs in de Verenigde Staten en Engeland mij tijdens de rit regelmatig waar ik geboren ben. ‘In Londen,’ zeg ik dan, maar dat is niet wat ze echt willen weten. Wat ze bedoelen te vragen is waar mijn familie *oorspronkelijk* vandaan komt. Of, om het botter te zeggen: wat ben jij voor iemand?

Het antwoord op de vraag naar de oorsprong – de vraag wáár die ligt, zij het niet wát je bent – is dat ik afstam van twee families op twee plaatsen die tamelijk ver uit elkaar liggen. Tegen de tijd dat ik geboren werd, had mijn moeder sinds haar kindertijd af en aan in Londen gewoond, maar haar echte geboortegrond lag ver weg – qua sfeer, zij het niet in afstand – aan de rand van de Cotswold Hills, waar ze was opgegroeid op een boerderij in een dorpje op de grens van Oxfordshire en Gloucestershire. Haar grootvader had zijn herkomst achttien generaties terug door een

genealoog laten traceren tot een Normandische ridder uit het begin van de dertiende eeuw, die minder dan dertig kilometer van de plek af woonde waar mijn moeder zo'n zevenhonderd jaar later geboren werd.

Bijgevolg was mijn moeder, hoewel in zekere zin een Londe-naar toen ik geboren werd, eigenlijk een plattelandsvrouw die toevallig in Londen werkte... al had ze tijdens en na de Tweede Wereldoorlog een hele tijd in het buitenland gewoond, in Rusland, Iran en Zwitserland. Niet verrassend misschien gezien haar internationale ervaring vond ze een baan bij een organisatie in Londen die ijverde voor een goede raciale verstandhouding in Engeland en het Britse imperium, voornamelijk door studenten uit de koloniën te ondersteunen. Die organisatie heette Racial Unity. Zo ontmoette ze mijn vader, een rechtenstudent uit de Goudkust. Hij was een antikoloniale activist, voorzitter van de West African Students' Union en vertegenwoordiger in Engeland van Dr. Kwame Nkrumah, die Ghana in 1957 naar de onafhankelijkheid zou leiden, enkele jaren na mijn geboorte. Je zou kunnen zeggen dat ze in praktijk bracht wat ze propageerde.

De andere kant van mijn familie was dus afkomstig uit Ghana; om precies te zijn: uit Ashanti, een streek in het midden van de huidige republiek Ghana. Mijn vaders afstamming, zo leerde hij ons, kon getraceerd worden tot Akroma-Ampin, een achttiende-eeuwse generaal wiens successen in de strijd hem het recht op een groot stuk land aan de rand van het koninkrijk hadden verschaft. Hij was een lid van de militaire aristocratie die het Ashantijnse rijk had gesticht, dat de regio twee eeuwen lang overheerste, en zijn naam is een van de namen die mijn ouders mij hebben gegeven. Mijn vader bracht ons groot met verhalen over zijn familie. In zekere zin echter was het niet echt *ónze* familie. Net zoals de familie van mijn moeder – omdat die patrilineair was – vond dat je bij je vaders familie hoorde, zo dacht die van mijn vader – om-

dat die matrilineair was – dat je bij die van je moeder hoorde. Ik had tegen die taxichauffeurs kunnen zeggen dat ik helemaal geen familie had.

Dit boek staat vol familieverhalen omdat ik wil onderzoeken hoe verhalen als deze ons begrip vormen van wie wij zijn. Ieders zelfbegrip is nu eenmaal gevormd door zijn of haar eigen achtergrond, die begint met de familie maar zich in vele richtingen uitbreidt – tot nationaliteit, die ons aan plaatsen bindt; tot gender, die ieder van ons relateert aan ruwweg de helft van de soort; en tot categorieën als klasse, seksualiteit, ras en religie, die onze plaatselijke bindingen allemaal te boven gaan.

Ik heb mijzelf in dit boek tot taak gesteld sommige ideeën te bespreken die vorm hebben gegeven aan de hedendaagse opkomst van identiteit, en te proberen sommige fouten die wij ten aanzien van identiteiten regelmatig maken duidelijker in te zien. Filosofen dragen naar mijn idee niet bij aan publieke discussies over het morele en politieke leven door jou te vertellen wat je moet denken, maar door een verscheidenheid aan concepten en theorieën te leveren die je kunt gebruiken om zelf te beslissen hoe je erover denkt. Ik zal een heleboel beweringen doen; maar hoe krachtig mijn taal ook is, onthoud altijd dat zij ter overweging worden aangeboden, in het licht van jouw eigen kennis en ervaring. Ik hoop gesprekken op gang te brengen, niet er een eind aan te maken.

Ik zal er geen verklaring voor bieden waarom het spreken over identiteit in de loop van mijn leven is losgebarsten – een fascinerende vraag, maar een vraag voor ideeën- en sociaal-historici. Ik zal daarentegen de huidige overheersing van ideeën over identiteit als een gegeven beschouwen, maar sommige van onze veronderstellingen daarover aan de kaak stellen. Het is mijn bedoeling u ervan te overtuigen dat veel van ons hedendaagse denken over identiteit gevormd wordt door voorstellingen die

in veel opzichten niet behulpzaam of gewoon ronduit fout zijn. Als ik tot voorstellingen kom die behulpzamer zijn en dichter bij de waarheid liggen, zal dat geen *oplossing* voor politieke kwesties zijn, maar ik denk dat het onze discussies productiever, redelijker en misschien zelfs een beetje minder vijandig kan maken. Dat is althans wat ik hoop. Verstandige discussies over zaken die onze hartstochten diep beroeren zijn essentieel als wij in goede verstandhouding willen samenleven.

Gedurende een groot deel van mijn volwassen leven zijn drie kenmerken het meest van belang geweest wanneer ik iemand voor het eerst ontmoet: ik ben een man, ik ben niet wit en ik spreek wat vroeger algemeen beschaafd Engels werd genoemd. Dit zijn zaken die gender, ras, klasse en nationaliteit betreffen. Tegenwoordig is het een vanzelfsprekende gedachte dat dit allemaal kenmerken zijn van dezelfde algemene aard. Het zijn, zoals wij nu zeggen, zaken die betrekking hebben op identiteit. En wij nemen allemaal aan dat zulke identiteiten niet alleen andermans reacties op mij bepalen, maar ook mijn gedachten over mijn eigen leven.

Vijf van de nu volgende hoofdstukken richten zich op één soort identiteit: geloof, land, kleur, klasse en cultuur. Maar het zal nuttig zijn meteen bij het begin iets te zeggen over de meest voor de hand liggende vraag die door deze ongelijksoortige lijst wordt opgeworpen, namelijk: wat hebben ze eigenlijk allemaal gemeen? Kortom, hoe komen identiteiten tot stand? Mijn eigen denken over deze zaken heeft mij in de loop der jaren tot een antwoord gebracht dat voor mij een leidraad is geweest in de verkenningen die hier volgen. Het is het antwoord van een filosoof op een dubbele vraag: wat zijn identiteiten en waarom zijn ze van belang? Dat zal de taak van het eerste hoofdstuk zijn: het onderzoeken van de manifestaties, de mechanismen en de mo-

tieven van de diverse classificatiesystemen die mensen gebruiken.

Omdat sommige collectieve identiteiten uiterst situatiegebonden zijn, betekent ‘wij’ in dit boek doorgaans mijn lezers en ik, allemaal op een bepaalde manier verbonden met ideeënpatronen die onder hoogopgeleiden op elk continent te vinden zijn. Want de intellectuele verleidingen die ik probeer te bestrijden zijn verleidingen die ik regelmatig zelf heb ondergaan. Omdat ik mij lezers op velerlei plaatsen voorstel, heb ik soms uitgelegd wat sommigen van hen al zullen weten: wat het ‘vormsel’ is voor een Anglicaan, wie een hindoeëgod is, wat ‘soenna’ betekent voor moslims. In een boek over een breed scala aan identiteiten kun je natuurlijk een breed scala aan lezers verwachten, die verschillende ervaringen zullen hebben en op de hoogte zullen zijn van verschillende dingen.

Mijn belangrijkste boodschap betreffende de vijf vormen van identiteit die ons van hoofdstuk twee naar hoofdstuk zes voeren, is eigenlijk dat wij leven met de erfenis van manieren van denken die hun huidige gedaante hebben aangenomen in de negentiende eeuw, en dat het hoog tijd is die te onderwerpen aan het hoogste gedachtengoed van de eenentwintigste eeuw. De Europese en Amerikaanse intellectuelen die aan het eind van de negentiende eeuw de grondslag van de moderne antropologie hebben gelegd, dachten veelal dat religie voornamelijk ging over de dingen die wij geloven; en dat idee is doorgedrongen in de algemene cultuur. Maar ik ga betogen dat andere zaken dan geloof de kern vormen van religieus leven in ruimte en tijd. En zodra je ziet dat geloofsovertuigingen niet zo centraal staan, zul je ook moeten accepteren dat heilige geschriften – als bronnen van geloof – van minder belang zijn dan veel mensen denken.

Wanneer het om moderne staten gaat, gevormd door een vorm van nationalisme die eveneens opkwam in de loop van de

negentiende eeuw, suggereren wetboek en gezond verstand dat volkeren het recht hebben hun eigen lot te bepalen. Wij spreken van zelfbeschikking en autonomie, van onafhankelijkheid en vrijheid. Maar zoals ik zal betogen, ook hier is iets mis met onze modellen, te beginnen met de antwoorden die wij hebben gegeven op een fundamentele vraag: wat maakt een hoop mensen tot een natie?

Ras is een bron van problemen in menselijke aangelegenheden geweest sinds de contouren van de moderne denkwijzen daarover vaag zichtbaar werden in de opkomst van nieuwe wetenschappelijke ideeën over mensen als onderdeel van de natuur. Deze ideeën groeiden explosief in de negentiende eeuw, net als het culturele gezag van de biologie, de nieuwe wetenschap van het leven. Een groot deel van de uitgebreide wetenschappelijke bovenbouw die rond ras ontstond werd in de vorige eeuw ontmanteld, naarmate antropologen en biologen de implicaties van de ideeën van Darwin en Mendel uitwerkten en de ene na de andere ontdekking werd gedaan in de evolutietheorie, de populatiebiologie en de genetica. Maar de wereld buiten de natuurwetenschappen heeft daar niet veel notie van genomen. Velen van ons blijven gevangen in een hachelijke manier om kleur in kaart te brengen.

De kwestie ten aanzien van klasse, die ik in hoofdstuk vijf bespreek, is niet zozeer dat wij er een verkeerde voorstelling van hebben als wel dat wij te werk gaan met een reeks voorstellingen die incoherent en inconsistent zijn. En de meest invloedrijke oplossing die wij hebben bedacht voor de problemen die door klasse worden gesteld zal, net als het aderalaten met bloedzuigers en laatkoppen van achttiende-eeuwse artsen, de toestand die zij bedoelt te verhelpen wellicht verergeren.

Ik zal niet proberen de diverse vergissingen te resumeren die wij maken ten aanzien van onze bredere culturele identiteit, niet in de laatste plaats ten aanzien van het hele idee van het Westen.

Dus laat ik hier alleen zeggen dat die vergissingen zichtbaar zijn in de poging zich in te beelden dat de oorsprong van mensen hen hetzij tot erfgenamen van de westerse beschaving maakt, hetzij tot buitenstaanders.

Het hele boek door zullen wij zien hoe gender – die de oudste vorm van menselijke identiteit moet zijn – de grondslag vormt en deel uitmaakt van de problemen van andere identiteiten. Het feministische filosofieproject dat al meer dan een generatie lang op verhelderende wijze reflecteert over gender helpt ons na te denken over andere identiteiten. Daarom staat gender centraal in het eerste hoofdstuk, dat grofweg het algehele beeld van identiteit schetst waarop ik mij baseer. Maar elke identiteit heeft haar eigen kenmerkende misvattingen.

In al mijn vijf testcases vervallen wij in een fout die ik in het eerste hoofdstuk zal beschrijven: de veronderstelling dat elke identiteit in de kern een diepe overeenkomst vertoont die mensen met die identiteit verbindt. Dat is niet zo, beweer ik telkens weer. Hoe aannemelijk ik deze gedachte kan maken zal afhangen van argumenten, maar ook van details en van de tientallen verhalen die mijn beweringen illustreren. Wij kunnen het niet zonder identiteiten stellen, maar wij moeten ze beter begrijpen als wij de hoop willen hebben ze te hervormen en ons te bevrijden van misvattingen erover die vaak een paar honderd jaar oud zijn. Veel van wat er gevaarlijk aan is, heeft te maken met de manier waarop identiteiten – geloof, land, kleur, klasse en cultuur – ons verdelen en tegen elkaar opzetten. Zij kunnen de vijanden van menselijke solidariteit zijn, de bron van oorlog, ruiters van talloze apocalypsen, van Apartheid tot genocide. Toch spelen deze fouten ook een centrale rol in de manier waarop identiteiten ons vandaag de dag verenigen. Wij moeten ze hervormen omdat ze het groepen, groot en klein, in het gunstigste geval mogelijk maken om dingen samen te doen. Zij zijn de leugens die ons binden.